

NORMATYVINĖS GRYNOSIOS PRODUKCIJOS ESMĖ IR JOS TAIKYMAS

A. BARTKIENE

Dabartinis išsivysčiusios socialistinės visuomenės etapas ūkio valdymo sistemai kelia vis didesnius reikalavimus. TSKP XXV suvažiavimo nutarimuose buvo pabrėžta, kad vienas iš kertinių ekonominės politikos klausimų yra tolesnis ekonomikos valdymo tobulinimas. Vykdamas suvažiavimo nutarimus, 1979 m. liepos 12 d. priimtas TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos nutarimas „Dėl planavimo gerinimo ir ūkio mechanizmo poveikio stiprinimo gamybos efektyvumo didinimui ir darbo kokybės gerinimui“. Šio istorinio dokumento vykdymas bus naujas socialistinio planavimo tobulinimo, ekonominių svertų ir stimulų sistemos gerinimo etapas.

Tobulinant liaudies ūkio plano rodiklių sistemą, įvedamas naujas gamybos masto rodiklis — *normatyvinė grynoji produkcija* (toliau — NGP). NGP taikymas gamybai planuoti padės didinti jos efektyvumą ir gerinti darbo kokybę, geriau naudoti socialistinės gamybos pranašumus ir galimybes.

NGP yra kainos dalis ir atspindi sukurtą naują vertę, išreiškia tiesioginius gamybinio kolektyvo darbo (gyvojo) rezultatus. NGP rodiklis, atsižvelgiant į jo ekonominį turinį, naudojamas gamybos fizinės apimties ir darbo našumo augimo tempams nustatyti, taip pat darbo užmokesčio fondui planuoti ir jo naudojimui kontroliuoti.

Pagal normatyvą, nustatomą penkmečio plane ir priklausantį nuo NGP dydžio, daromi pelno atskaitymai į vieningą mokslo ir technikos vystymo fondą, sudaromą ministerijose ir žinybose. Tose ministerijose, susivienijimuose ir įmonėse, kurioms planuojamas NGP rodiklis, pagal jį vertinama ūkinė veikla ir susumuojami gamybos apimtys, darbo našumo ir fondogrąžos plano vykdymo socialistinio lenktyniavimo rezultatai.

Atsižvelgiant į darbo našumo augimo rodiklį, apskaičiuotą NGP, daromi pelno atskaitymai į materialinio skatinimo fondą. Pagaliau TSRS valstybinis bankas lėšas darbo užmokesčiui mokėti duoda priklausomai nuo NGP plano įvykdymo.

NGP 1979 metais buvo eksperimentuojama 825 įmonėse (daugiausia mašinų gamybos, baldų pramonės, statybinių medžiagų pramonės, medicinos pramonės, miltų ir kruopų pramonės ir kt. įmonėse) ¹.

NGP esmė atsiskleidžia, šį rodiklį lyginant su *prekinės (bendrosios arba realizuojamosios) produkcijos* rodikliu. Visi šie trys rodikliai apibūdina visą produkcijos vertę: ne tik sukurtą naują vertę, bet ir gamybos procese sunaudotą materialinių vertybių, t. y. darbo objektų ir darbo priemonių, vertę. Ligi šiol, remiantis prekine (bendraja) produkcija sugretinamosiomis kainomis, buvo apskaičiuojami darbo našumas, darbuotojų

¹ Кротов Ю. Нормативная чистая продукция — сущность показателя и его применение. — Плановое хозяйство, 1979, № 11, с. 25.

skaičius, darbo užmokesčio fondas, fondograža ir daugelis kitų rodiklių, susijusių su darbo apimtimi.

Gaminant vieną arba keletą produkcijos rūšių ir esant vienodam medžiagaimlumui, prekinė, bendroji produkcija, kaip gamybos apimties rodiklis, gali apytikriai išreikšti įmonės darbo apimtį. Tačiau dažna įmonė gamina įvairių produkciją, kurios medžiagaimlumo lygis skirtingas, o gaminių lyginamasis svoris bendroje produkcijos apimtyje daugiausia yra nevienodas. Be to, įmonė gali padidinti prekinės (bendrosios) produkcijos apimtį materialinių sąnaudų sąskaita, dirbtinai išplėsdama kooperatinius ryšius. Tuo atveju prekinė (bendroji arba realizuojamoji) produkcija negali objektyviai nusakyti savų darbų apimtys. Todėl tokiais rodikliais negalima objektyviai įvertinti darbo ir fondogražos. Vadinasi, pagrindinis minėtų trijų gamybos apimties rodiklių trūkumas yra tai, kad jie tiksliai neparodo susivienijimo (įmonės) realiai atlikto darbo; jo rezultatas nuo produkcijos apimties skiriasi sunaudotų gamybos priemonių verte. Įmonės darbą sudaro jos darbininkų gyvojo darbo sąnaudos, o į produkcijos kainą įeina ir gamyboje sunaudotos medžiagos, sunaudota pagrindinių fondų dalis, elektros energija, kuras, t. y. kitų įmonių darbo rezultatas.

Todėl sunaudotų gamybos priemonių vertės (materialinių sąnaudų) padidėjimas atrodo lyg papildoma atliktų darbų apimtis. Minėtieji rodikliai išreiškia darbo sąnaudas liaudies ūkio mastu, tačiau įmonės ar šakos darbo apimtį jie nusako iškreiptai. Tai apsunkina gamybinių kolektyvų tikrojo darbo indėlio apskaitą. Jeigu reikia žinoti tik produkcijos apimtį, tai gamybininkams visiškai pakanka prekinės ir bendrosios produkcijos rodiklių. Tačiau, norėdami įvertinti konkrečios įmonės darbo indėlį, didinant nacionalines pajamas, iš bendrosios produkcijos vertės turime atimti tą jos dalį, kuri yra sukurta kitų įmonių darbu, įkūnytu materialinėse sąnaudose. Atėmus ją, lieka grynoji produkcija — įmonės sukurta nauja vertė. O materialinės sąnaudos sudaro didelę prekinės produkcijos dalį. Pavyzdžiui, 1979 metais „Elfos“ gamybiniame susivienijime jos sudarė 42,6% prekinės produkcijos.

Be to, prekinė (bendroji) produkcija yra bazė darbo našumo lygiui nustatyti įmonėje (šakoje). Todėl tose įmonėse, kurios gamina daug medžiagų reikalaujančią produkciją, darbo našumas, apskaičiuotas bendrąja produkcija, tiksliai nerodo jo faktinio lygio ir dinamikos: padidėjus materialinėms sąnaudoms, dažnai susidaro darbo pagerėjimo ir darbo našumo kilimo regimybė. Be to, taip apskaičiuotas darbo našumo rodiklis yra nepalyginamas su viso liaudies ūkio visuomeninio darbo našumo rodikliu, kuris apskaičiuojamas, nacionalines pajamas (liaudies ūkio sukurta naują vertę) dalijant iš materialinės gamybos sferos darbuotojų skaičiaus.

Prekinės (bendrosios) produkcijos rodiklių trūkumai išryškėja, taip pat apskaičiuojant fondogražą, darbo užmokesčio fondą ir t. t. Visų tų trūkumų priežastis yra tai, kad į prekinę (bendrąją) produkciją įeina anksčiau išdirbtas darbas, t. y. sunaudotų gamybos priemonių vertė. Todėl prekinės (bendrosios) produkcijos rodikliai dėl perkeltos vertės pakartotinio skaičiavimo negali būti pagrindiniai kolektyvo darbo indėliui vertinti. J. Muntiano ir G. Kipermano nuomone², šių rodiklių negalima vartoti ir pramonės šakų gamybos efektyvumui nustatyti, nes šiuose rodikliuose gamybinės veiklos rezultatai neatskirti nuo sąnaudų.

Nepagrįstas prekinės (bendrosios) produkcijos rodiklių funkcijų išplėtimas turėjo neigiamų padarinių. Atsirado vadinamoji „naudinga“ (medžiagaimli) ir „nenaudinga“ (darbaimli) produkcija, įmonės siekė gaminti daugiau medžiagų reikalaujančios produkcijos. Nebuvo rodiklio, pade-

² Мунтян Ю. С., Киперман Г. Я. Конечные народнохозяйственные результаты и плановые показатели производства.— М.: Экономика, 1979, с. 60.

dančio objektyviai vertinti darbo našumą, darbo užmokesčio fondo ir pagrindinių fondų naudojimą.

Generalinis gamybos efektyvumo didinimo uždavinys reikalauja tobulinti ūkio mechanizmą, objektyviau planuoti, įvertinti ūkinę veiklą ir materialiai skatinti.

Spręsti šį uždavinį padeda naujas rodiklis, pramonės veiklai planuoti ir vertinti, geriau nusakantis įmonės savų darbų apimtį, galintis būti baze darbo našumui, darbo užmokesčio fondui ir fondogražai apskaičiuoti. Teorija ir praktika rodo, kad toks rodiklis gali būti grynoji produkcija, reiškianti sukurtą naują vertę, kaip įmonės (susivienijimo, ministerijos) darbininkų darbo (gyvojo) rezultatus.

Tačiau orientavimasis į grynąją produkciją nereiškia, kad bus visiškai ignoruojamas prekinės produkcijos rodiklio ir jos modifikacijų taikymas. Pavyzdžiui, prekinė (bendroji) produkcija buvo ir lieka visų šakų gamybos apimties rodiklis, reikalingas visuomeninio produkto dydžiui, gamybos priemonių ir vartojimo reikmenų gamybos augimo tempų santykiui nustatyti. Be to, kai kuriose šakose (gavybinėje pramonėje) prekinės (bendrosios) produkcijos rodiklis ir toliau bus tvirtinamas, o tose šakose, kuriose įvedamas NGP rodiklis, prekinės produkcijos rodiklis išlieka kaip apskaičiuojamasis.

Kalbant apie plano rodiklių sistemą, paliestinas realizuojamosios produkcijos rodiklis. Jo naudojimo klausimas buvo plačiai svarstomas spaudoje. Šis rodiklis bus tvirtinamas metiniuose gamybinių susivienijimų (įmonių) planuose daugiausia todėl, kad būtų galima įvertinti, kaip vykdomi nustatytos nomenklatūros produkcijos tiekimo įsipareigojimai pagal sudarytas sutartis. Vadinasi, pirmiausia šis rodiklis turi apibūdinti produkcijos tiekimo plano vykdymą. Skatinant darbuotojus, į realizuojamosios produkcijos plano viršijimą praktiškai nebus atsižvelgiama. Realizuojamoji produkcija rodytų konkrečios nomenklatūros produkcijos tiekimą.

Liaudies ūkio mastu grynoji produkcija yra nacionalinės pajamos. Jos apskaičiuojamos kaip materialinės gamybos šakų grynosios produkcijos suma. Kiekvienos šakos (susivienijimo, įmonės) grynąją produkciją apskaičiuojame, iš bendrosios produkcijos atimdami materialines gamybos sąnaudas, išreikštas faktinėmis (einamosiomis ir sugretinamosiomis) kainomis.

Natūra grynąją produkciją sudaro vartojimo reikmenys ir kaupiamoji gamybos priemonių dalis.

Pagal vertę grynoji produkcija yra rezultatas abstrakčiojo darbo, su naudoto gaminant produkciją įvairiose gamybinio proceso stadijose. Vadinasi, grynoji produkcija išreiškia ne visą produkcijos vertę, o tą naują jos dalį, kuri sukurta per tam tikrą gamybinių laikotarpi. Grynoji produkcija — tai realus visų visuomenės pajamų šaltinis. Jos dydis lemia vartojimo, kaupimo ir liaudies gerovės kilimo mastą. Grynosios produkcijos rodiklis vartojamas visuomeninės gamybos efektyvumui nusakyti, liaudies ūkio darbo našumui ir jo dinamiškai apskaičiuoti.

Grynosios produkcijos rodiklis neatspindi pakartotinio materialinių sąnaudų skaičiavimo, nepriklauso nuo gamybos organizacinės struktūros, nuo pramoninių ir gamybinių ryšių.

Grynosios produkcijos rodiklis įgalina vieningai vertinti gamybos rezultatus įvairiose liaudies ūkio grandyse: susivienijimuose, įmonėse ir ministerijose grynąją produkcija, o viso liaudies ūkio mastu ir sąjunginėse respublikose — sukurtois nacionalinėmis pajamomis.

Įdėja taikyti grynosios produkcijos rodiklį fizinei gamybos apimčiai ir darbo našumui matuoti ne nauja. Pasaulinėje praktikoje šis rodiklis arba jo modifikacijos (sąlygiškai grynoji produkcija, normatyvinė apdoravimo vertė) jau daug metų vartojami gamybos fizinės apimtys dinamiškai ir darbo našumui matuoti.

Kai kurie tarybiniai mokslininkai siūlė taikyti grynosios produkcijos, o ne NGP rodiklį. Šie klausimai buvo atidžiai tyrinėjami. Šio rodiklio (GP) naudojimas, planuojant gamybą ir darbo našumą eksperimento tvarka, buvo tikrinamas, tačiau nedavė reikiamų rezultatų dėl labai skirtingo įvairių konkrečių gaminių ir įmonių rentabilumo. Buvo pasirinktas normatyvinis GP planavimo metodas. Šiuo atveju siekimas pirmiausia gaminti rentabiliausią produkciją išnyksta, nes nustatomas vidutinis gaminių rentabilumas.

Nustatant NGP normatyvą eksperimento tvarka, buvo imamas skirtingas rentabilumo lygis — ieškoma optimalaus, objektyviausio varianto. Tokie apskaičiavimai buvo atlikti ir „Elfos“ gamybiniame susivienijime. Duomenys parodė, kad, imant įvairių rentabilumą NGP normatyvui apskaičiuoti, produkcijos apimtis gaunama labai nevienoda (žr. 1 lentelę). Apsvarstius ir palyginus atliktų apskaičiavimų duomenis, buvo padaryta išvada, kad, nustatant NGP normatyvą, reikia imti vidutinį gaminių rentabilumą.

1 lentelė

Gamybos apimtis, apskaičiuota NGP, „Elfos“ gamybiniame susivienijime
1978—1980 metais

Rodikliai	Tūkst. rb			Didėjimo tempai (1978 m. = 100%)	
	1978 m.	1979 m.	1980 m. (planas)	1979 m.	1980 m. (planas)
1. NGP pagal 1978 m. normatyvą (normatyvinis rentabilumas — 12%)	13 222,6	19 370,5	19 829,1	114,2	118,8
2. NGP pagal faktinį rentabilumą — 39,6%	17 546,9	25 707,9	26 313,2	114,2	118,8
3. NGP pagal vidutinį faktinį rentabilumą — 36%	16 982,6	24 881,7	25 468,2	114,3	118,9
4. NGP pagal individualinį rentabilumą 1978 m.	16 982,6	24 881,7	25 468,2	114,3	118,9
5. Prekinė produkcija pramonės didmeninėmis kainomis	43 668	52 300	54 000	107,8	110,5

Apskaičiuota, remiantis „Elfos“ gamybinio susivienijimo planavimo-ekonomikos skyriaus duomenimis.

Prieš visuotinai priimant NGP rodiklį, įvairiose šakose buvo eksperimentuojama, ar šis rodiklis tiks pramonės ūkinei veiklai vertinti ir planuoti. Eksperimento metu buvo sistemingai analizuojamos tos priežastys, dėl kurių nesutapdavo gamybos apimties rezultatų vertinimas bendrąja ir NGP.

Eksperimente dalyvavusių ministerijų duomenys leidžia daryti išvadą, kad NGP rodiklio taikymas yra perspektyvus. Daugelis eksperimente dalyvavusių įmonių teigiamai vertina rezultatus³.

³ Киперман Г., Крылов П. На базе чистой продукции.— Экономическая газета, 1974, № 2, с. 11; Кротов Ю. Функции нормативной чистой продукции.— Плановое хозяйство, 1980, № 7, с. 63—73; Киперман Г. Я. Вопросы планирования и оценки деятельности предприятий по чистой продукции.— М., 1974, с. 60; Оринчев К. Показатель чистой продукции в практике Коломенского тепловозостроительного завода.— ЭКО, Новосибирск, 1975, № 6, с. 67—71; Гаврилов Р. Нормативная чистая продукция в системе экономических показателей.— Вопросы экономики, 1979, № 2, с. 15; Бусяцкая Л. Нормативная чистая продукция.— Экономическая газета, 1979, № 39, с. 12.

Apibendrinami eksperimentą, ekonomistai J. Krotovas, G. Kipermanas, K. Oriničėvas, R. Gavrilovas, L. Busiackaja pažymi, kad, vertinant gamybos apimtį bendrąja arba realizuojamąja produkcija, įmonės viršyti gamybos planą ir spartinti jos tempus siekia, didindamos produkcijos gamybą natūra ir medžiagimlių gaminių lyginamąjį svorį, o vertinant NGP rodikliu, — įmonės tų pačių rezultatų siekia, didindamos produkcijos gamybą natūra ir mažiau medžiagų reikalaujančių gaminių lyginamąjį svorį. Savaime suprantama, kad antrasis variantas labiau atitinka liaudies ūkio interesus.

2 lentelė

Vilniaus kuro aparatūros gamyklos
pagrindinių ekonominių rodiklių plano įvykdymas
1976—1979 metais %

Rodikliai	1976 m.	1977 m.	1978 m.	1979 m. I pusmetis
1. Gamybos didėjimo tempai palyginti su praėjusiais metais:				
a) skaičiuojant bendrąją produkciją	109,9	107,2	105,5	106,1
b) skaičiuojant NGP	110,1	107,8	106	106,4
nukrypimas (+, —)	+0,2	+0,6	+0,5	+0,3
2. Gamybos plano įvykdymas:				
a) bendrąją produkciją	101,3	101,4	100,9	101,3
b) NGP	101,6	101,9	101,4	101,4
nukrypimas (+, —)	+0,3	+0,5	+0,5	+0,1
3. Darbo našumo plano įvykdymas:				
a) bendrąją produkciją	100,7	100,5	100,5	101,2
b) NGP	100,9	101	101	101,3
nukrypimas (+, —)	+0,2	+0,5	+0,5	+0,1
4. Darbo užmokesčio fondo naudojimo rezultatas (ekonomija „—“, pereikvojimas „+“), tūkst. rb:				
a) bendrąją produkciją	+20,1	+31	+29	+3,2
b) NGP	—7,9	—1	—2,1	—0,3

Apskaičiuota, naudojantis gamyklos planavimo-ekonomikos skyriaus duomenimis.

Vilniaus kuro aparatūros gamyklos duomenys (žr. 2 lentelę) rodo, kad gamybos didėjimo tempai, apskaičiuoti NGP, yra spartesni už tempus, apskaičiuotus bendrąja produkcija. Gamybos apimtys ir darbo našumo plano įvykdymo rodikliai, apskaičiuoti NGP, taip pat yra geresni negu vertinant bendrąją produkciją.

Pažymėtina, kad, darbo užmokesčio fondą skaičiuojant bendrąją produkcija, jis pereikvojamas, o skaičiuojant NGP, — gaunama darbo užmokesčio ekonomija.

Kaip parodė eksperimentai, NGP rodiklis griežčiau nei kiti vertiniai rodikliai kontroliuoja konkrečios nomenklatūros plano vykdymą. Be to, susidaro palankesnės sąlygos nomenklatūros planui įvykdyti, nes išnyksta skirtumas tarp įmonės ir cecho ekonominių interesų. Planuojant cechų darbą, didelį vaidmenį atlieka darbo inlumas, produkcijos apimtys normavalandėmis, normuoto darbo užmokesčio rodikliai, kurių dinamika gerokai skiriasi nuo visos įmonės bendrosios arba realizuojamosios produkcijos dinamikos. NGP taikymas suartina cecho ir visos įmonės rodiklius.

Kai kurie ekonomistai⁴ nuogaustauja, kad įmonių veiklos planavimas ir vertinimas NGP rodikliu suinteresuos jas didinti darbo sąnaudas. Šiuo metu įmonėms esą naudinga gaminti daug medžiagų reikalaujančius ga-

⁴ Коссов В. Новый облик планирования.— ЭКО. Новосибирск, 1980, № 2, с. 17; Арифметика и алгебра хозяйственных ситуаций.— ЭКО. Новосибирск, 1980, № 1, с. 81.

minius, o vertinant gamybos apimtį NGP, joms būsią naudinga gaminti daug darbo reikalaujančius gaminius.

Reikia sutikti su ekonomistu G. Kipermano, P. Krylovo, J. Krotovo nuomone⁵, kad tokie samprotavimai neturi realaus pagrindo. Pirma, NGP normatyvas gaminio vienetui atspindi savojo (gyvojo) darbininkų darbo kiekį, reikalingą tam vienetui pagaminti. Taigi į NGP įeina tik vienas gamybos elementas — gyvasis darbas. Todėl kuo daugiau gyvojo darbo reikia konkrečiai produkcijos rūšiai pagaminti, tuo didesnis NGP normatyvas. Tačiau negalima sutikti, kad didelis normatyvas jau savaime lemia gaminio naudingumą. Antra vertus, didelis NGP normatyvas dar nereiškia jos apimties didėjimo. Normatyvas ir produkcijos apimtis — skirtingos ekonominės kategorijos. Kiekvieno padalinio gamybinės galimybės numatytos NGP gamybos plane. Jos priklauso nuo darbininkų skaičiaus ir darbo našumo kilimo. Todėl kuo didesnis gaminio darbinis imlumas, tuo mažiau jo bus pagaminta natūra. Be to, beveik visuotinis darbo jėgos trūkumas verčia ieškoti darbo sąnaudų mažinimo būdų. Gaminti daugiau darbo reikalaujančius gaminius nenaudinga, nes paprastai jų gamyba yra mažiau rentabili.

Svarbus NGP taikymo eksperimento uždavinys buvo išsiaiškinti, ar tikslinga naudoti NGP rodiklį darbo našumui matuoti. NGP rodiklį „Elfos“ gamybinis susivienijimas eksperimentavo savo iniciatyva. Apskaičiavimus atliko susivienijimo ir Vilniaus V. Kapsuko universiteto darbuotojai pagal bendradarbiavimo sutartį. Paaiškėjo, kad NGP geriau nei kiti rodikliai tinka darbo našumui planuoti ir vertinti (žr. 3 lentelės duomenis). Daugelyje įmonių darbo našumas, apskaičiuotas NGP, didėja sparčiau negu darbo našumas, apskaičiuotas prekyne produkcija.

3 lentelė

Darbo našumo lygis, apskaičiuotas prekyne ir NGP,
„Elfos“ gamybiniame susivienijime
1978—1980 metais

Rodikliai	Rubliais			Didėjimo tempai (1978 m. = 100%)	
	1978 m.	1979 m.	1980 m. (planas)	1979 m.	1980 m. (planas)
Darbo našumo lygis, apskaičiuotas:					
1. NGP	3 231,1	4 607,7	4 716,3	142,6	146
2. Prekyne produk- cija	8 308,2	9 685,2	10 000	116,5	120,3

Apskaičiuota iš susivienijimo planavimo-ekonomikos skyriaus duomenų.

NGP taikymas leidžia kuo objektyviau apibūdinti kiekvieno gamybinio kolektyvo darbo efektyvumą. Emus naudoti brangesnę žaliavą arba pasikeitus pirktinių gaminių ir pusfabrikačių lyginamajam svoriui, tai atsiliepia visuomeninės gamybos efektyvumui, bet neturi įtakos atitinkamos įmonės darbo efektyvumo vertinimui. NGP taikymas padeda objektyviau apibūdinti gyvojo darbo efektyvumą dar ir todėl, kad šio rodiklio dinamika artimesnė darbo imlumo dinamikai negu kitų vertinių rodiklių. Kadangi NGP dinamika artimesnė gyvojo darbo sąnaudų dinamikai, šis rodiklis geriau nei kiti tinka ir darbo užmokesčio fondui kontroliuoti.

Dabar planinis darbo užmokesčio fondas paprastai koreguojamas prekinės produkcijos (bendrosios) plano įvykdymo procentu. Teisę padidinti

⁵ Киперман Г., Крылов П. На базе чистой продукции.— Экономическая газета, 1974, № 2, с. 11; Кротов Ю. Функции нормативной чистой продукции.— Плановое хозяйство, 1980, № 7, с. 69.

darbo užmokesčio fondą galima užsitarnauti, pagaminus daugiau produkcijos iš brangesnės žaliavos arba padidinus komplektuojamųjų gaminių lyginamąjį svorį. Jeigu darbo užmokesčio fondui koreguoti imsime NGP, tai išmokų iš darbo užmokesčio fondo padidėjimas arba sumažėjimas labiau atitiks realius darbo sąnaudų pakitimus (žr. 2 lentelės duomenis). Dėl tos pačios priežasties NGP rodiklis padeda teisingiau apibūdinti darbo našumo ir vidutinio darbo užmokesčio didėjimo tempų santykį. NGP tinka įmonių planuose numatytiems gamybos efektyvumo rodikliams apskaičiuoti.

NGP rodiklis gerai įsipina į gamyklos veiklos rodiklių sistemą, padeda geriau organizuoti vidinį gamyklos planavimą ir plėtoti ūkiskaitą. Cechų darbui planuoti reikalingų normatyvų sudarymo bazė yra normatyvinė gaminių savikaina ir techniškai pagrįstos išdirbio normos. NGP taikymas gamyklų vidiniam planavimui, mūsų nuomone, didins darbuotojų darbo efektyvumą, skatins geriau naudoti darbo užmokesčio fondą.

Taigi eksperimentas vaizdžiai parodė, kad NGP rodiklis naudotinas įmonių darbui planuoti ir vertinti. Remiantis šiuo rodikliu, galima objektyviai nustatyti ir įvertinti produkcijos fizinės apimties plano vykdymo užduotis, taip pat darbo našumo, fondogražos ir kitus gamybinius rodiklius. NGP taikymas gali būti siejamas su ekonominiu skatinimo sistema.

Pereinant prie gamybinių rodiklių planavimo ir vertinimo normatyvine grynąja produkcija, labai svarbu *teisingai nustatyti jos normatyvą*. Tai padaryti pavesta TSRS valstybiniam kainų komitetui. Įvedant naujas didmenines kainas mašinų gamybos ir kitose apdirbamosios pramonės šakose, kartu bus nustatomas ir gryniosios produkcijos normatyvas. Kol naujos didmeninės kainos neįvestos, tokius normatyvus nustato ministerijos. Jau nustatyta vieninga NGP rodiklio formavimo ir taikymo tvarka ministerijose, įmonėse, susivienijimuose.

Normatyvų sudarymo tvarka, terminai ir tvirtinimas analogiški kainų sudarymo ir tvirtinimo tvarkai. NGP normatyvas — tai didmeninės kainos dalis, į kurią įeina darbo užmokestis, atskaitymai socialiniam draudimui ir normatyvinis pelnas. Normatyvai sudaromi ir tvirtinami visai gatavų gaminių nomenklatūrai, pusefabrikačiams, atsarginėms dalims, visiems pramoninio pobūdžio darbams ir paslaugoms, realizuojamoms kietais, t. y. tiems objektams, kuriems tvirtinamos kainos.

NGP normatyvai yra šakiniai. Vadinasi, jeigu produkcija gaminama daugelyje įmonių ir realizuojama tokia pat kaina, nepriklausomai nuo žinybinio pavaldumo NGP normatyvas turės būti vieningas. Juose atsispindi vidutinės šakinės gyvojo darbo sąnaudos, nustatomos tokia tvarka, kokia planuojamos didmeninės kainos, atsižvelgiant į pažangias darbo imlumo normas. Tačiau kai kuriais atvejais, kai vienu ar kitų įmonių darbo sąnaudų lygis yra labai skirtingas dėl skirtingų plane numatytų kooperavimo sąlygų, normatyvai gali būti diferencijuojami. Kaip juos diferencijuoti, siūlo atitinkamos ministerijos.

Normatyvai nustatomi, vadovaujantis projektuojama (planuojama) savikaina, kuri kainodaros organams yra didmeninės kainos bazė.

Gryniosios produkcijos normatyvai turi būti pastovūs kelerius metus. Normatyvų stabilumas sutaupo daug laiko, garantuoja skaičiavimo operatyvumą. Sudėtingiausia skaičiavimo dalis — materialinių sąnaudų pašalinimas iš kompleksinių straipsnių. Tai atliekama vieną kartą per penkerius metus. Tokiu būdu garantuojamas NGP rodiklių palyginamumas per tam tikrą laiką be jokių perskaičiavimų.

Tiek planinė, tiek faktinė NGP apskaičiuojama pagal tą pačią schemą, kaip ir prekinė produkcija. Apskaičiavimas skiriasi tik tuo, kad produkcijos kiekis natūra dauginamas ne iš sugretinamosios didmeninės kainos, o iš sugretinamojo gryniosios produkcijos normatyvo, nustatyto konkrečiai produkcijos rūšiai. NGP dydžiui apskaičiuoti imami visi elementai, įeinantys

į pramonės produkcijos apimtį: gatavi gaminiai, realizuojamieji pusfabriškai ir pramoninio pobūdžio darbai, skirti realizuoti kitiems, įrengimų ir transporto priemonių kapitalinis remontas.

NGP taikymo sfera — visos apdirbamosios pramonės šakos, pirmiausia tos, kurių produkcija žymiai skiriasi medžiagų imlumu. Prekinės produkcijos taikymo sfera — visos gavybinės pramonės šakos. Čia darbo objektas yra gamtos duotas, todėl šių šakų produkcija pagal medžiagaimlumą nevertinama taip, kaip apdirbamosiose pramonės šakose.

Lengvojoje ir maisto pramonėje, kurių produkcijos asortimentas didelis, o gyvojo darbo sąnaudų lyginamasis svoris produkcijoje palyginti mažas, gali būti taikoma *normatyvinė apdorojimo vertė*. Tačiau, skirtingai negu dabar siuvmio pramonėje taikomoje normatyvinėje apdorojimo vertėje, apimančioje darbo užmokestį su atskaitymais socialiniam draudimui ir gamybos aptarnavimo išlaidas, numatoma normatyvinėje apdorojimo vertėje nustatyti ir normatyvinį pelną (prie sąnaudų, apskaitomų normatyvinėje apdorojimo vertėje). Tai leis suartinti normatyvinės apdorojimo vertės ir NGP ekonominį turinį.

NGP apskaičiavimo metodas turi teigiamų ir neigiamų bruožų. Pirma, vienas iš neigiamų bruožų yra tai, kad negalima tiesiogiai kontroliuoti NGP plano vykdymo. Norint išsiaiškinti, ar teisingai apskaičiuota NGP, reikia tikrinti visus pirminius dokumentus, kainynus, įkainius, kuriuose nurodyta, koks turi būti kiekvienos gaminio rūšies NGP dydis. Antra, kadangi daugelis anksčiau naudotų gamybos apimties rodiklių išlieka, tai, pradėjus taikyti NGP rodiklį, įmonių ekonominėse tarnybose padaugėja darbo, o jis tebėra menkai mechanizuotas. Trečia, grynosios produkcijos apskaičiavimai pradunami nuo ilgalaikių pastovių normatyvų sudarymo. Pagal juos apskaičiuota NGP po kurio laiko gali netiksliai atspindėti realius ekonominius procesus.

Teigiamu bruožu laikytina tai, kad skaičiavimus galima atlikti operatyviai, dažniausiai jie paprasti (sudėtingi skaičiavimai, kai nustatomos materialinės sąnaudos kiekvienam gaminiui, atliekami vieną kartą per penkerius metus, nustatant NGP normatyvą). NGP turi planavimui reikalingą pastovumą, nesukelia didelių nukrypimų nuo plano (žr. 2 lentelės duomenis).

Kai kurie ekonomistai, G. Kipermanas⁶, V. Sitninas⁷, neigiamais NGP bruožais laiko tai, kad šis rodiklis nenusako žaliavų ir medžiagų poreikio ar jų ekonomijos. Siuo atveju reikėtų sutikti su A. Bačiurino⁸ nuomone, kad, nors NGP apimtyje tiesiogiai ir neatsispindi faktinė materialinių sąnaudų ekonomija, bet ji atsispindi per pelną, kurį didinti įmonės yra suinteresuotos. Šis suinteresuotumas dar labiau sustiprės, kai vienuoliktajam penkmečiui bus nustatyti materialinio skatinimo fondo normatyvai procentais nuo pelno.

Zinoma, nuo NGP eksperimentinio tikrinimo pereinant prie šio rodiklio planingo taikymo, kyla daug naujų klausimų. Tai klausimai, kaip šakinius normatyvus susieti su įmonės normatyvais, kaip skatinti mažinti darbo ir medžiagų imlumą, spartinti technikos pažangą ir kt. Reikia iširti, kuriose būtent šakose tikslinga taikyti NGP rodiklį.

Ukio mechanizmo pertvarkymas — didelis darbas. Todėl būtų neteisinga, jeigu kiekviena įmonė ar susivienijimas eity savu bandymų ar klaidų taisyso keliu. Kiekviena naujai įvedama priemonė turi būti paremta dideliu praktiniu patyrimu. Tad reikia iširti patyrimą, išanalizuoti jo tei-

⁶ Киперман Г. Я. Вопросы планирования и оценки деятельности предприятий по чистой продукции, с. 13.

⁷ Арифметика и алгебра хозяйственных ситуаций.— ЭКО, Новосибирск, 1980, № 1, с. 75—95.

⁸ Бачуриин А. Пятилетний план и хозяйственный механизм.— Вопросы экономики, 1979, № 10, с. 13; Бачуриин А. Новый важный этап совершенствования планирования.— Плановое хозяйство, 1979, № 10, с. 3—18.

giamybės ir neigiamybės, apibendrinti gerą patirtį ir pritaikyti ją prie savo įmonės sąlygų.

Nėra abejonės, kad naujasis ūkio mechanizmo tobulinimo etapas padės padidinti visuomeninės gamybos efektyvumą ir, tuo remiantis, kelti liaudies gerovę.

Vilniaus V. Kašpuko universitetas
Pramonės ekonomikos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1980 m.
rugšėjo mėn.

СУЩНОСТЬ НОРМАТИВНОЙ ЧИСТОЙ ПРОДУКЦИИ И ЕЕ ПРИМЕНЕНИЕ

А. БАРТКЕНЕ

Резюме

Одной из важных задач плановых и хозяйственных органов является введение и эффективное применение показателя нормативной чистой продукции. Применение этого показателя на практике тщательно изучалось. Эксперименты подтверждают, что показатель нормативной чистой продукции как отражение вновь созданной стоимости выражает результаты собственных усилий трудовых коллективов, устраняет заинтересованность в росте материалоемкости производства, способствует объективной оценке деятельности объединений и предприятий.

Если предприятие будет включать в программу более трудоемкие изделия, оно выпустит меньше продукции в натуральном выражении и, следовательно, не выполнит плана по прибыли, а также обязательств по поставкам в соответствии с заключенными договорами. Динамика нормативной чистой продукции не зависит от удельного веса материальных затрат в цене продукции, поэтому по сравнению со старыми показателями она более подходит для определения темпов роста производства, планирования производительности труда и фондов заработной платы. Анализ имеющегося опыта показывает, что при использовании показателя нормативной чистой продукции снимается ряд трудностей в выполнении плана по производству и производительности труда в связи с расширением выпуска новой техники и запасных частей или повышением качества выпускаемых изделий, что при применении валовых стоимостных показателей во многих случаях предприятиям невыгодно.

Порядок разработки, сроки разработки и утверждение нормативов чистой продукции аналогичны порядку разработки и утверждения оптовых цен. Нормативы являются отраслевыми. В них отражаются средние отраслевые затраты живого труда. Нормативы чистой продукции остаются неизменными в течение нескольких лет.

Общий объем чистой продукции определяется путем умножения количества каждого вида изделий (работ) на соответствующий норматив. Расчет объема нормативной чистой продукции производится по всем составным элементам товарной (валовой) продукции.

Применение нормативной чистой продукции еще не означает, что валовые показатели не будут использоваться в народнохозяйственном планировании и в экономическом механизме. Валовая (товарная) продукция была и остается сквозным для всех отраслей показателем объема производства, необходимым для определения объема общественного продукта.

Объем реализации характеризует взаимосвязь производства с потребителем. Он утверждается в годовых планах производственных объединений (предприятий) лишь для оценки выполнения обязательств по поставкам продукции по номенклатуре согласно заключенным договорам.

Новый порядок планирования и оценки работы объединений и предприятий по объему чистой продукции (нормативной), которая не содержит повторного многократного учета ранее произведенной продукции, будет способствовать ускорению научно-технического прогресса, обновлению номенклатуры выпускаемой продукции, повышению темпов роста эффективности производства и качества работы.